

ابراهیم متقی، استاد روابط بین‌الملل دانشگاه تهران، در گفت‌وگو با «ایران» مطرح کرد

بازیگر موازنه‌گر میدان و دیپلماسی

• گفت‌وگو •

در شرایطی که دولت چهاردهم از اولین روزهای فعالیت خود با مجموعه‌ای از بحران‌ها و تهدیدات امنیتی روبه‌رو شد، پزشکیان تلاش کرد میان ضرورت‌های میدان، الزامات دیپلماسی و حفظ انسجام داخلی تعادل برقرار کند؛ رویکردی که به گفته ابراهیم متقی، استاد روابط بین‌الملل دانشگاه تهران به جای قرار دادن مقاومت و مذاکره در برابر یکدیگر، آنها را به دو ابزار مکمل برای حفظ قدرت ملی و عبور از بحران تبدیل کرد. متقی معتقد است پزشکیان در طول جنگ و پس از آن، با پرهیز از تفکیک میان میدان و دیپلماسی و با تکیه بر همکاری میان ارکان مختلف ساختار سیاسی توانست نقش «بازیگر موازنه‌گر» را ایفا کند؛ نقشی که از نگاه او در حفظ انسجام ساختاری کشور و فراهم شدن زمینه برای بازگشت به مسیر مذاکره مؤثر بود.

دولت پزشکیان در جنگ رمضان همزمان دو کار دشوار را پیش برد: هم‌ایستادگی در برابر حمله‌ها و حفظ کردم‌ها با تأمین نیازهای مردم و حفظ جریان زندگی، پشتوانه اجتماعی و وحدت داخلی را نگه داشت. از نگاه شما این رویکرد چقدر در توان نظامی کشور برای ادامه جنگ مؤثر بود؟ پزشکیان در زمره رؤسای جمهوری می‌باشد که «دولت کنار و خدمات‌رسانی» را مدیریت می‌کند. پزشکیان به این موضوع واقف است که ساخت سیاسی ایران در معرض تهدیدات گسترده بوده و در نتیجه تعابلی به اتخاذ بازی‌های سیاسی و جناح‌گرایی ندارد. اگرچه کابینه پزشکیان دربرگیرنده کارگزاران و افرادی است که دارای انگاره‌های اصلاح‌طلبی می‌باشند، اما واقعیت آن است که پزشکیان موفق شد تا به نتایج مطلوبی برای تحقق اراده، مأموریت و آمیزش‌های ادراکی خود در ارتباط با اعطای خدمات به گروه‌های شهروندی نایل شود. پزشکیان از روزی که مسئولیت اداره امور اداری و اجرایی کشور را عهده‌دار شد، با نشانه‌هایی از تهدید پر دامنه روبه‌رو گردید. تهدید و چالش‌های امنیتی، واقعیت‌های دوران خدمت رئیس‌جمهوری است که از انگیزه همکاری همه‌جانبه با سیاست بین‌الملل برخوردار بوده، اما در دوران تاریخی مسئولیت امور را عهده‌دار شد که با نشانه‌هایی از جنگ، بحران و آشوب مواجه شد. هر یک از نشانه‌های یاد شده، بخشی از واقعیت سیاست تهاجمی آمریکا و اسرائیل علیه ایران را منعکس می‌سازد. بر اساس چنین ادراکی است که پزشکیان در روند جنگ ۱۲ روزه و جنگ رمضان، تمامی تلاش خود را به انجام رساند تا عامل مقوم و

برخی تصور می‌کردند با آغاز جنگ، دولت بایدبدیپلماسی را کنار بگذارد و همه ظرفیت کشور را به میدان نظامی اختصاص دهد؛ اما پزشکیان حتی در اوج درگیری، مسیر دیپلماسی را متوقف نکرد. نظر شما چیست؟

دولت پزشکیان نسبت به واقعیت‌های دوران جنگ و تهدیدات پر دامنه دشمن وقوف همه‌جانبه دارد. اگرچه

وزارت خارجه در نقش پشتیبان اقتصادی کشور

همسایگان نیز تحت تأثیر آن، برای تبعیت از رویکرد خصمانه ضدایرانی تحت فشار قرار دارند.

تخلیگروامنیت بین‌الملل و عضو هیأت علمی دانشگاه بین‌المللی علامه عسکری

دولت چهاردهم فعالیت خود را با شعار وفای ملی، تعامل سازنده با جهان و تقویت روابط با همسایگان آغاز کرد، اما سالکان هادیت سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران را در شرایطی با یکی از بحرانی‌ترین دوره‌های خود مواجه کرد. پیامدهای جنگ افروری رژیم صهیونیستی در غزه، تحولات سوریه، گسترش درگیری‌های محور مقاومت با اسرائیل و افزایش بی‌سابقه تنش‌ها، فضایی سرشار از عدم قطعیت ایجاد کرده بود. رویدادهایی چون ترور شهدای گرانقدر اسماعیل هنیه و سید حسن نصرالله، آغاز جنگ سوم لبنان، عملیات وعده صادق ۲، روی کار آمدن دولت ترامپ با رویکردی ضدایرانی و در نهایت جنگ ۱۲ روزه خرداد ۱۴۰۴ و جنگ ۴۰ روزه اسفند همان سال بر این بحران افزود. این درگیری‌ها با فرسایشی شدن در منطقه خاکستری همراه شد که از خود ابعاد سیاسی، نظامی، امنیتی و اقتصادی خاصی در جای داده و وضعیت بی‌ثباتی را به‌عنوان یک اصل در بطن خود دارد. در چنین شرایطی، وضعیت کنونی از یک حالت خداه‌محور به فرآیندی فرسایشی با عدم قطعیت برای ایران و همسایگان تبدیل شده است. بویژه در رویکرد فشار حداکثری ترامپ که

framepaper
framepaper
framepaper

نیروهای سیاسی و بوروکراتیک را به انجام رساند.

پزشکیان هیچ‌گاه در صدد برنیامد تا «حوزه میدان و دیپلماسی» را از یکدیگر تفکیک نماید. اگرچه پزشکیان دارای تخصص پزشکی می‌باشد، اما انگاره‌های جامعه‌شناختی «وبری» و «ریسون آرون» درباره چگونگی پیوند حوزه دیپلماتیک و استراتژی را در عمل به مرحله اجرا گذاشت. علت اصلی چنین انگاره و تفکری را می‌توان در ویژگی‌های شخصیتی رئیس‌جمهوری مورد توجه قرار داد. هرگاه فردی که مسئولیت اجرایی دارد، نشانه‌هایی از «عام‌گرایی» و «مسئولیت‌پذیری ساختاری» را در دستور کار قرار دهد، طبیعی است که قادر خواهد بود تا «مدیریت ثبات سیاسی» در دوران گذار را عهده‌دار شود.

پزشکیان در انتخابات با مردم درباره تکیه بر مذاکره و دیپلماسی صحبت کرده بودو حتی پس از جنگ نیز از این وعده عقب‌نشینی نکرد. در مقطعی که فضای کشور تا حدودی ضد مذاکره شده بود، رئیس‌جمهوری چگونه توانست میان ایستادگی در برابر دشمن و باز نگه داشتن مسیر مذاکره تعادل ایجاد کند؟

ساخت سیاسی و الگوی کنش رفتاری ایران در زمره کشورهای پیچیده محسوب می‌شود، بنابراین «سیاست عملی» آن به گونه‌ای با یکدیگر پیوند می‌خورد که قابلیت همکاری و تمایز کنش الگویی کارگزاران را به وجود می‌آورد. زیرساخت‌های فکری پزشکیان و گروه‌هایی که با وی انگاره‌های سیاسی و تشکیلاتی را پیوند داده‌اند، معطوف به دیپلماسی، پایان دادن به تحریم‌ها، همکاری‌های بین‌المللی و همزیستی مسالمت‌آمیز بوده است.

پزشکیان در اولین روزهای زمامداری با این واقعیت روبه‌رو شد که ساخت سیاست بین‌الملل، ماهیت آنرازشیک دارد. «تهدیدات پایان‌ناپذیر» به‌عنوان واقعیت ساختاری نظام جهانی علیه کشورهای انقلابی به کار گرفته می‌شوند. پزشکیان در جریان مذاکرات دیپلماتیک کارگزاران وزارت امور خارجه را نمایندگان ترامپ در مسقط و ژنو قرار داشت. پزشکیان در سه مرحله آشناساختن با این واقعیت روبه‌رو شد که فرماندهان نظامی، رهبران سیاسی و نهادهای راهبردی ایران در شرایطی مورد تهدید قرار گرفته‌اند که حوزه دیپلماتیک ایرانی در حال مذاکره بودند.

در چنین شرایطی طبیعی است که عرصه دیپلماسی نمی‌تواند محور اصلی سیاست و الگوی کنش رفتاری کشور محسوب شود. پزشکیان همچنین به این واقعیت پی برد که «ایفا سیاسی و ساختاری» صرفاً از طریق «اراده معطوف به مقاومت» حاصل می‌شود. بنابراین پزشکیان توانست تعادلی در حوزه میدان و منطقه‌ای ایجاد کند و شهید علی لاریجانی دبیر اسبق شورای عالی امنیت ملی را به‌عنوان بازیگر موازنه‌گر مورد توجه و پذیرش قرار داد.

یادداشت •

همراه بود، موفق شد فضای ذهنی حاکم بر کشورهای منطقه را از یک رویارویی صرف‌نظای به یک مناقشه قابل مدیریت از طریق دیپلماسی تغییر دهد. وزارت امور خارجه با اتخاذ رویکردی متوازن و واقع‌گرایانه، اصول همسایگی را به‌عنوان یک خط قرمز دیپلماتیک حفظ کرد و از هرگونه اظهارنظر یا اقدامی که می‌توانست منافع همسایگان تفسیر شود، پرهیز نمود. در کنار این کارزار دیپلماتیک، انتخاب هوشمندانه بانک اهداف در عملیات‌های دفاعی نیز در هماهنگی و مشورت با وزارت امور خارجه انجام شد. نیروهای مسلح با حفظ نهایت خویشتنداری و دقت در هدف‌گیری، عملیات‌های خود را صرفاً متوجه منافع و عناصر مرتبط با آمریکا کردند و از اقداماتی که به‌عنوان تهدید علیه همسایگان تفسیر شود، پرهیزنموندند. این رویکرد، که حاصل هماهنگی دقیق میان وزارت امور خارجه و فرماندهی منطقه‌ای بود، از تبدیل تنش‌های نظامی به بحران‌های سیاسی جلوگیری کرد. بیانه‌های متوازن و تبیین نیروهای مسلح نیز در تشریح دقیق دلایل عملیات‌ها تأکید بر دفاع مشروع، نقش مهمی در جلوگیری از سوءبرداشت‌های منطقه‌ای ایفا کرد و نشان داد که حتی در شرایط درگیری، ایران به دنبال گسترش دامنه درگیری نیست.

انتخاب میانجیگران مؤثر اقدام مؤثر دیگر انتخاب میانجیگران و تسهیلگران از میان بازیگران منطقه‌ای

در مقطعی که فضای سیاسی و امنیتی کشور تحت تأثیر جنگ رمضان بود، امکان بازگشت به میز مذاکره کارساده‌ای نبود. چه شد که در نهایت زمینه برای تفاهم اسلام‌آباد فراهم شد؟ گفته شده است که شخص آقای پزشکیان اولین گفت‌وگویی که با رهبری داشتند در این تصمیم مؤثر بود.

نگارفرشما چیست؟ الگوی رفتار سیاسی پزشکیان بیانگر این واقعیت است که هیچ‌گاه تلاش ندارد تا انگاره سیاسی و ساختاری خود را به‌عنوان وجه مسلط کنش سازمانی مورد تأکید قرار دهد. پزشکیان به این موضوع واقف است که ساخت سیاسی ایران، ماهیت موزائیکی داشته و از منطق «دولت‌های کنگلومرانی» بیرو می‌کند. در چنین شرایطی طبیعی است که هر بازیگر و کارگزاری می‌توانند نقش خاصی را در روند تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری راهبردی عهده‌دار شود.

• برش •

اگر بخواهید از عملکرد سیاست خارجی دولت پزشکیان در فاصله انتخابات تا جنگ و سپس مذاکرات اسلام‌آباد دفاع کنید، مهم‌ترین واقعیتی که منتقدان این دولت نمی‌بینند چیست؟

منتقدان دولت پزشکیان را می‌توان گروه‌هایی در ساخت سیاسی و بوروکراتیک کشور دانست که اولاً نسبت به ضرورت‌های مقاومت در برابر تهدیدات واقف می‌باشند. این گروه از کارگزاران سیاسی و گروه‌های اجتماعی اگرچه از ادبیات انتقادی نسبت به دولت و سیاست‌های پزشکیان بهره می‌گیرند، اما واقعیت آن است که چنین انگاره‌ای می‌تواند بخش دیگری از پشتوانه سیاسی و ساختاری رئیس‌جمهوری و گروه‌های مذاکره‌کننده ایرانی در روند دیپلماسی را نیز منعکس سازد.

ایران در دوران جنگی پرمخاطره قرار دارد. هر کشوری که حوزه امنیت ملی آن تحت‌الشعاع کنش عملیاتی و الگوی رفتار نظامی قدرت‌های بزرگ قرار گیرد، طبیعی است که انگاره‌های مختلفی را برای دفاع از خود در دستور کار قرار می‌دهد. چگونگی متوازن‌سازی حوزه دیپلماسی و نظامی در هر کشوری و هر دوران تاریخی، کاری مشکل می‌باشد. چنین واقعیتی حتی در آمریکای دوره «هری ترومن» نیز مشاهده می‌شود. هری ترومن رئیس‌جمهوری آمریکا مباردت به برکناری «مک‌آرتور» فرمانده نظامی جنوب شرق آسیا در روند جنگ کره نمود.

چنین الگوی رفتاری، ماهیت کنش سازمانی دولت‌های بوروکراتیک را نشان می‌دهد. در ایران که ساخت قدرت، نشانه‌هایی از تمایز، موازنه، همکاری و رقابت را منعکس می‌سازد، طبیعی است که الگوی کنش ارتباطی رهبری، ریاست‌جمهوری، عرصه نظامی و حوزه امنیتی مبتنی بر نشانه‌هایی از همکاری و توجیه دیگری می‌باشد. در این فرآیند هیچ‌گونه تعارض معناداری ایجاد نمی‌شود. اگرچه برخی از جابه‌جایی‌ها در حوزه امنیت ملی ایران شکل گرفت، اما این امر را می‌توان انعکاس ساخت سیاسی و معادله قدرت در ایران دانست که هیچ‌گونه تأثیر معناداری در حوزه تصمیم‌گیری راهبردی و سیاست‌گذاری امنیتی به‌جا نمی‌گذارد.

هرگاه ارادۀیشه رئیس‌جمهوری به‌عنوان شخص دوم اجرایی کشور مبتنی بر همکاری و انسجام بخشی باشد، طبیعی است که زمینه درهم‌تنیدگی حوزه میدان و دیپلماسی برای نیل به ثبات، تعادل، مقاومت و صلح حاصل می‌شود.

framepaper
framepaper
framepaper

یادداشت •

دیپلماتیک برای مدیریت تنش‌هاست و این امر، به‌عنوان یک نقطه قوت در سیاست خارجی کشور محسوب می‌شود .

بهره‌گیری از ظرفیت‌های دیپلماسی عمومی
از دیگر اقدامات بایداد امور خارجه در این دولت، معطوف به ایفای نقش پشتیبان اقتصادی برای کشور و بخش خصوصی بود. در شرایطی که تهدیدهای نظامی، تحریم‌ها و محاصره، فضای تجارت منطقه‌ای را به‌شدت تحت تأثیر قرار داده بود، وزارت امور خارجه با بهره‌مندی از ابزارهای دیپلماتیک و رایزنی‌های سیاسی، با اولویت‌بندی کردیدورهای اقتصادی ورودی و تسهیل فرآیند مالی، تلاش کرد بستری برای تداوم جریان کالا، انرژی و ترانزیت فراهم آورد. این رویکرد، اگرچه در سایه اخبار مهم کمتر دیده شد اما در عمل، یکی از اقدامات کلیدی بود. وزارت امور خارجه با درک اهمیت شفاف‌سازی و ایجاد اعتماد، بلافاصله پس از هر دور مذاکره با همسایگان کلیدی تماس گرفته و آخرین تحولات را با آنها در میان می‌گذارد. این رویکرد هوشمندانه، که مبتنی بر این درک است که همسایگان نباید از فرآیند مذاکرات احساس حذف یا نادیده‌گرفته شدن کنند، علاوه بر جلوگیری از نادیده‌گرفتن نقش آنها در فرآیند مذاکرات، به شفاف‌سازی مواضع ایران و کاهش نگرانی‌های منطقه‌ای کمک شایانی کرده و بستر را برای همکاری‌های آینده فراهم می‌آورد. این اقدام، نشان داد که ایران حتی در شرایط بحرانی، به دنبال راه‌های

الگوی کنش رفتاری پزشکیان در دوران رهبر شهید و پس از جنگ رمضان همواره به گونه‌ای بوده است که نسبت به نقش سازمانی و بوروکراتیک خود واقف بوده و هیچ‌گاه تلاش نداشته تا رهبران سیاسی و مقام‌های اجرایی را در وضعیت «ابهام بوروکراتیک» قرار دهند. در چنین شرایطی طبیعی است که میزان اعتماد متقابل کارگزاران نسبت به یکدیگر افزایش یابد . پزشکیان در تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری کنش یکجانبه تأکید و اصرار نداشته است، نسبت به واقعیت‌های ساختار سیاسی و توزیع قدرت در ایران واقف بوده و در نتیجه توانست از طریق همکاری با رئیس مجلس و رهبری، زمینه لازم برای توافق اسلام‌آباد را فراهم آورد.

توافق اسلام‌آباد در نگرش پزشکیان و بسیاری از تحلیلگران مسائل سیاسی و راهبردی کشور با نیازهای راهبردی و واقعیت‌های ساختاری ایران پیوند همه‌جانبه داشته است. اگر دولت ترامپ از «سیاست آتش‌باری محرکه» برای نادیده گرفتن توافق اسلام‌آباد بهره گرفت و در نتیجه ساختار نظامی ایران ناچار شد تا از سازوکارها و الگوی کنش پرشدت برای عبور از توافق استفاده نماید، به هیچ وجه اعتبار توافق اسلام‌آباد و حمایت همه‌جانبه پزشکیان و سایر ارکان حکومتی ایران را تحت‌الشعاع قرار نمی‌دهد.

آیامی‌توان گفت یکی از مهم‌ترین دستاوردهای این دولت، تبدیل «مقاومت و مذاکره» از دوگانه‌ای ظاهرآ متضاد به دو ابزار مکمل سیاست خارجی بود؟

واقعیت‌های ساختاری پزشکیان بر «همزیستی مسالمت‌آمیز» در حوزه سیاست خارجی و «همکاری‌های سازنده» در حوزه سیاست داخلی قرار داشته است. هر یک از دو انگاره یاد شده، از قابلیت لازم برای صلح‌سازی و بهینه‌سازی امنیت ملی ایران برخوردار می‌باشند. الگوی کنش ارتباطی پزشکیان با ساخت اجتماعی، نهادهای نظامی و مجموعه‌های امنیتی به گونه‌ای است که موضوع مربوط به «تقسیم کار بوروکراتیک» را همواره مورد توجه قرار می‌دهد.

چنین انگاره‌ای به مفهوم آن است که پزشکیان نسبت به ضرورت‌های ساخت سیاسی ایران واقف بوده و به همان گونه‌ای که دیپلماسی را به‌عنوان بخشی از ضرورت گذار از بحران می‌داند، مقاومت و نظامی‌گری را نیز بخش دیگری از عرصه کنش راهبردی تلقی می‌کند که می‌تواند پشتیبان حوزه دیپلماسی باشد. اگرچه ایران در زمره کشورهای منطقه‌ای محسوب می‌شود، ولی یکی از دلایل اصلی موفقیت ایران برای مقاومت در برابر سیاست تهاجمی و خشونت‌آمیز آمریکا و اسرائیل را می‌توان ناشی از همزیستی دو حوزه راهبردی کشور دانست که در این فرآیند، پزشکیان توانست نقش «بازیگر موازنه‌گر» را در ساختار داخلی ایران ایفا نماید.

آشتی‌جویانه و تأکید بر آمادگی ایران برای حل مسائل از طریق گفت‌وگو همراه بود، موفق شد از شکل‌گیری یک فضای روانی منفی علیه ایران در سطح افکار عمومی منطقه جلوگیری کند و بستر را برای ادامه تعاملات دیپلماتیک فراهم آورد.

در جمع‌بندی بایداد اذعان کرد که اگرچه کارنامه دولت چهاردهم در حوزه سیاست همسایگی با مطلوبیت‌های آرمانی فاصله دارد و با توجه به مقدرات و محدودرات، شاید نتوانست به تمام اهداف تعیین شده دست یابد اما با توجه به شرایط پیچیده و بی‌سابقه حاکم بر کشور این کارنامه را می‌توان قابل قبول و قابل دفاع ارزیابی کرد. دولت چهاردهم نشان داد که در سخت‌ترین شرایط نیز می‌توان اصول راهبردی سیاست خارجی را حفظ کرد و با هوشمندی، صبر و انعطاف‌پذیری دیپلماتیک، از تبدیل تنش‌های نظامی به بحران‌های سیاسی جلوگیری نمود. این رویکرد، که ریشه در تأکیدات رهبران انقلاب اسلامی بر اهمیت این است، روایت‌ها حسنه با همسایگان دارد، می‌تواند به‌عنوان یک الگوی موفق در شرایط مشابه، مورد توجه و بازتاب قرار گیرد. نکته حائز اهمیت این است که علیرغم تمام فشارها و پیچیدگی‌ها، دیپلماسی ایران موفق شد به‌عنوان یک عامل ثبات‌بخش و تاب‌آورنده در منطقه عمل کند و از تبدیل غرب آسیا به میدان جنگی گسترده جلوگیری نماید. این دستاورد، هرچند در سایه جنگ و تحریم به دست آمده، اما می‌تواند به‌عنوان مزایع ارزشمند برای آینده سیاست خارجی کشور تلقی شود.

framepaper
framepaper
framepaper